

2015 | 4

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ TARTALOMBÓL

- *BÁCSATYAI DÁNIEL*
JOGI MŰVELTSÉG, TÖRTÉNETÍRÁS
ÉS KANCELLÁRIA A 14. SZÁZADI
MAGYARORSZÁGON
- *WEISZ BOGLÁRKA*
A KINCSTARTÓI HIVATAL TÖRTÉNETE
A 14. SZÁZADBAN
- *VADAS ANDRÁS*
TERMINOLÓGIAI ÉS TARTALMI KÉRDÉSEK
A KÖZÉPKORI MALOMHELYEK KÖRÜL
- *TÓTH-BARBALICS VERONIKA*
A DUALIZMUS KORI FŐRENDIHÁZ ELNÖKEI
ÉS ALELNÖKEI
- *ÁBRAHÁM BARNA*
SZLOVÁK SAJTÓ ÉS KORMÁNYZATI
SAJTÓPOLITIKA A NAGY HÁBORÚ ÉVEI
ALATT
- *VARGA ZSUZSANNA*
FÖLDREFORMOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN
KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVII. ÉVFOLYAM, 2015. 4. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

---

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Weisz Boglárka: Ki volt az első kincstartó? A kincstartói hivatal története a 14. században	527
Tóth-Barbalics Veronika: A dualizmus kori főrendiház elnökei és alelnökei	541
Ábrahám Barna: Szlovák sajtó és kormányzati sajtópolitika a nagy háború éveitől	565
Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában	583

MŰHELY

Bácsatyai Dániel: Jogi műveltség, történetírás és kancellária a 14. századi Magyarországon	607
Vadas András: Terminológiai és tartalmi kérdések a középkori malomhelyek körül	619
Manhercz Orsolya: 1848–1849 traumájának felidézése az 1852-es császári utazás során	649

MÉRLEG

A birodalmi toposzok rombolója (<i>Vajnági Márta</i>)	663
---	-----

ÉLETMŰ

Biográfia(k)ban elbeszélni. H. Balázs Éva (1915–2006), a felvilágosodás korának kutatója (<i>Krász Lilla</i>)	671
--	-----

WEISZ BOGLÁRKA*

Ki volt az első kincstartó?

A kincstartói hivatal története
a 14. században

A 14. században megjelenő kincstartói hivatal kialakulását tekintve a szakirodalom nem áll egységes állásponton. Egyrészt Magyar Pált tekintik e tisztség első betöltőjének, akit I. Károly 1340-ben nevezett első alkalommal kincstartójának (*thesaurarius noster*).¹ A kincstartói intézmény kialakulásának háttérében a tárnokmesteri tisztség hatáskörének kibővülését keresik, ami szükségszerűvé tette, hogy annak korábbi gazdaságirányítói szerepkörét valaki átvegye. Az új tisztség szervezésének közvetlen oka pedig Nekcsei Demeter 1338-ban bekövetkezett halála volt, mely után a tárnokmesteri tisztség betöltetlen maradt, illetve azt *procurator*ként a királyi udvartól sokszor távol lévő Szécsényi Tamás erdélyi vajda irányította, aki így a központi kincstár és a terményjövendelmek kezelését nem tudta ellátni.² Mások csak I. Lajos uralkodásától számolnak a kincstartói hivattal, és bár az első kincstartónak Péter fia Demetert tekintik,³ a tisztség végleges létrehozását az 1370-es évek végére helyezik, mivel 1377-től rendelkezünk folyamatosan adatokkal betöltőire.⁴ A kincstartó feladatai közé tartozott ekkor a budai tárnoki háznak (*domus tavernicalis*) nevezett kincstár őrzése, a városok adójának beszedése, valamint a kamaraispánok elszámolását is ő felügyelte.⁵

A királyhoz kötődő *thesaurarius*ok az 1320-as évektől bukkannak fel az oklevelekben. 1323-ban Mihály, a királyi udvar kincstartója (*aule regie tesaurario*) testvérével, Imre fehérvári kanonokkal Máté fia Pető fehérvári polgártól zálogba vette a

* A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) vezetője.

1 Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig. Országos Központi Községi Ny., Bp., 1904.; 50.; Hóman Bálint: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp., 1921. (reprint: Nap Kiadó, Bp., 2003.) 250.; Kubinyi András: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. Levéltári Közlemények 28. (1958) 35.; István Hermann: Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. ELTE Régészettudományi Intézet, Bp., 1987. (Régészeti dolgozatok II/13.) 83.

2 Hóman B.: i. m. (1. jz.) 250–251.; Kubinyi András: Kincstartói hivatal története és fejlődése Mátyás király haláláig. Bp., 1952. [Kézirat.]

3 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História–MTA TTI, Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 52.

4 Ifj. Szentpétery Imre: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 68. (1934) 513.; Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. História–MTA TTI, Bp., 2001. (História Könyvtár. Monográfiák 17.) 164.

5 Engel P.: Szent István birodalma i. m. (4. jz.) 164.

Fejér megyei Seregélyest.⁶ Mihályról, sajnos, ezen az adaton túl mást nem tudunk.⁷ 1325-ben I. Károly már Magyar Pált nevezi kincstartójának (*thesaurarius noster*), amikor jóváhagyja és megerősíti számára a Szatmár megyei Külszalka és Belszalka birtokokba történő iktatását.⁸ A két birtokot Pál még az előző évben vette meg Kárászi Sándor faitól, és I. Károly 1324. november 4-én a váradi káptalant utasította a birtok határjárására és Pál beiktatására, akit a parancslevélben még csak gimesi várnagyként nevezett meg.⁹ Bár az oklevelek 16. századi másolatban maradtak fenn, nem kételkedhetünk tartalmi hitelességükben, hisz Pál birtoklására a későbbiekben is rendelkezünk adatokkal.¹⁰ Így feltételezhetjük, hogy 1324. november 4-én Pál még nem volt királyi kincstartó, ezért nem nevezte így az uralkodó. Ugyanakkor az tény, hogy 1325-ből fennmaradt több olyan forrás, melyekben Magyar Pálnak csak gimesi várnagyságát említik.¹¹ Magyar Pál a 14. század első felének ismert szereplője, kapcsolatát I. Károlyhoz mi sem jellemzi jobban, mint hogy 1322-től egészen 1345-ig¹² gimesi várnagy, mely vár Csák Máté halála után (1321) kerül királyi kézre. Feleségét, Gersei Margitot, a királyné udvarhölgyét, 1332-ben I. Károly elsőként fiúsította, minden bizonnyal Magyar Pálnak kedvezve ezzel.¹³ Magyar Pál a későbbiekben, ahogy látni fogjuk, még egyszer felbukkan a forrásokban mint kincstartó. A következő adatunkban azonban nem ő, hanem János székesfehérvári örkanonok szerepel királyi kincstartóként (*teaurarius regalis et custos ecclesie Albensis*), aki 1327-ben I. Károlytól egy év időtartamra szóló oklevelet (*littere annuales*) kapott, melynek értelmében a veszprémi káptalanhoz fordulhatott ügyei intézésével. A veszprémi káptalan 1327-ben végigjárva az örkanonoki birtokokat, azok határjárását végezte el és János kincstartót és örkanonokot, illetve az örkanonokságban őt követőket bevezette a birtokokba.¹⁴ Az említett János 1313-tól¹⁵ 1345-ig¹⁶ volt

6 Károly János: Fejér vármegye története. V. Csitári Ny., Székesfehérvár, 1904. 627. (Anjou-kori oklevéltár I–XXXII. Szerk. Almási Tibor–B. Halász Éva–Blazovich László–Géczi Lajos–Kristó Gyula–Piti Ferenc–Sebők Ferenc–Teiszler Éva–Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–2015. [= Anjou-oklt.] VII. 163. sz.).

7 Seregélyes is a későbbiekben visszakerült Máté fia Pető kezére, vö. Anjou-oklt. XXIV. 751. sz.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (= DL) 70 611. (Anjou-oklt. IX. 365. sz.).

9 DL 70 611. (Anjou-oklt. VIII. 488. sz.).

10 Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyházi Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, 2008. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60.) 271.

11 Vö. Anjou-oklt. IX. 378., 493., 560. sz.

12 1345. január–februárban még így nevezik (Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk. Nagy Imre–Nagy Gyula. Bp., 1878–1920. [= AO] VII. 175.; DL 3736.), 1346-ban pedig már az oklevelekben nem említik várnagyságát. Vö. Engel P.: Archontológia i. m. (3. jz.) I. 317.

13 Fügédi Erik: A köznemesi klán szolidaritása a 13–14. században. Századok 118. (1984) 958.; Uő: „Könyörülj, bánom, könyörülj...” Helikon, Bp., 1986. 251.

14 DL 44 118.

15 1313: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp., 1865–1891. (= HO) IV. 126.

16 1345 nyarán még bizonyosan János az örkanonok (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Ed. T. Smičiklas–M. Kostrenčić. I–XVII. Zagrabiae, 1904–1981. [= CDCr] XI.

fehérvári örkanonok. Sörös Pongrác e két időpont között minden János örkanonokot említő adatot ugyanazon személyhez kötött.¹⁷ Az bizonyos, hogy az I. Károly sírját felbontó és az uralkodó fején lévő koronát ellopó fehérvári örkanonok¹⁸ azonos a János örkanonokkal, aki 1334-ben is örkanonokként szerepel, mivel hűtlenségét követően János olyan Somogy megyei birtokot veszít el, melyet 1334-ben szerzett meg.¹⁹ Azaz 1334 és 1345 között bizonyíthatóan azonos személy töltötte be az örkanonokságot. Az azonban, hogy a korábbi években megjelenő János is azonos-e vele, már sem nem bizonyítható, sem nem cáfolható. I. Károly alatt az utolsó kincstartó, akit ismerünk, a korábban már e tisztséget betöltő Magyar Pál, aki 1340. december 19-én bukkan fel újra királyi kincstartóként (*thesaurarius noster*), amikor az uralkodó szabad végrendelezési jogot biztosított a számára.²⁰ Igaz, e napon egy másik oklevelet is kibocsátott az uralkodó Pál részére, amelyben csak gimesi várnagyságát említette.²¹

Károly korából tehát csak két olyan személyt ismerünk, akik három alkalommal *thesaurarius*ként (is) működtek, arra vonatkozóan pedig, hogy milyen feladatokat láttak el, szinte semmilyen információval nem rendelkezünk. Magyar Pálról tudjuk egyedül, hogy a királyi és királynéi tárnokok, illetve más *conditionarius*ok felkutatására és földjükkel együtt való visszaszerzésére megbízott személy volt 1327-ben.²² Gondolhatnánk, hogy e tevékenysége esetlegesen kapcsolódik kincstartói címéhez, de ezt azon nyomban el is vethetjük, hiszen ez évben János fehérvári örkanonok volt a kincstartó, és, hacsak nem ketten töltötték be a tisztséget – amire a későbbi időszakból több példát is ismerünk –, Magyar Pál nem lehetett kincstartó. Ugyanakkor nem feledhetjük azt sem, hogy 1323 és 1326 között a forrásokban királyi tárnoknagyként (*maior tavarnicorum nostrorum*) is megjelenik Magyar Pál.²³ Kis Péter szerint elképzelhető, hogy a tárnoknagy az udvari tárnok-

227.), 1346 májusában azonban már Demeter töltötte be ugyanezt a posztot (Anjou-oklt. XXX. 388. sz.).

17 Vö. Sörös Pongrác: A székesfehérvári örkanonokság története 1543-ig. Századok 50. (1916) 571–572.

18 Vö. AO V. 541.

19 Vö. 1334: AO III. 95–96., 121–122.; 1349: AO V. 343.

20 A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XI. Szerk. Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső–Kammerer Ernő–Döry Ferenc. Pest–Bp., 1871–1915. (= Zichy) 593.

21 DL 90 912. (Anjou-oklt. XXIV. 738. sz.).

22 magister Paulus dictus Magyar castellanus de Gyemes, ad requirendos et recapiendos tawarnicos et alios condicionarios regales et reginales simul cum eorumdem terris et possessionibus, per eundam dominum regem et dominam Elisabeth illustrem reginam consortem eius deputatus – Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II. Szerk. Nagy Imre–Véghely Dezső–Nagy Gyula. Bp., 1886–1890. (= ZO) I. 248–249. (Anjou-oklt. XI. 582. sz.) Vö. 1338: ZO I. 332–334. A dolog érdekessége, hogy az általa felkutatott földekből többet is magának kért és kapott az uralkodótól, így például a Komárom megyei Mercsét, a királyi madarászok földjét. Vö. Anjou-oklt. XIII. 41., 141., 479. sz.

23 1323. november 30.: Anjou-oklt. VII. 621. sz.; 1326. március 9.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 201 137.

koknak volt a feje,²⁴ és ebben minden bizonnyal igaza is van. Ezt támasztja alá, hogy Magyar Pál királyi tárnoki hivatala idején (*sub nostra officialitate thavarnicorum domini regis*) a tárnokok elfoglalták Poki Dezső Réti nevű birtokát, miután azonban Dezső bemutatta a birtokra vonatkozó okleveleit,²⁵ mely alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a birtok valóban őt illeti, elkülönítette Rétit a tárnokok birtokaitól, és visszaadta Dezsőnek.²⁶ Ez az adat azonban azt is sejteni enged, hogy Magyar Pál 1327-ben említett megbízása akár tárnoknagyi tisztségéhez is kötődhetett, ugyanakkor attól teljesen független is lehetett, sőt valószínűleg ez volt a helyzet, hiszen hasonló feladatokkal I. Károly másokat is megbízott.²⁷ Az pedig, hogy Magyar Pál a királyi javak kezelésében (*in dispositionibus quoque bonorum regalium*) megbízhatónak bizonyult,²⁸ vonatkozhat akár tárnoknagyi, akár kincstartói megbízására. Mindenesetre az bizonyos, hogy *thesaurarius*szal az 1320-as évektől kell számolni, ami természetesen nem jelenti azt, hogy Nekcsei Demeter 1338. áprilisi²⁹ halálát követően ne változhatott volna meg a *thesaurarius* szerepköre. Azonban 1338 után a tárnokmester a korábbi gazdaságirányítói feladatokban, mint a pénzverés,³⁰ a kamarahaszna szedése³¹ vagy a bányászat,³² továbbra is betölti szerepkörét, így semmi sem utal arra, hogy abból a kincstartó bármit is átvett volna.

I. Lajos uralkodásától kezdenek az adatok sűrűsödni. Marjádi Demetert egy 1351. július 11-én kelt forrás *custos thesauri regis Ungarie*-nek nevezi.³³ Marjádi Demeter egy évvel korábban, 1350-ben mint Erzsébet királyné kincstárának öre (*custos thesauri regine*) szerepelt, akinek VI. Kelemen pápa Erzsébet királyné ké-

24 Kis Péter: A királyi szolgálónépi szervezet a 13–14. században. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, Szeged, 2010. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 25.) 85.

25 Az oklevél a Győr megyei Réti (ma Tárnokréti) településre vonatkozhatott. A királyi tárnokok réti földjét IV. László adományozta Poki Tamásnak, amit III. András is megerősített, vö. 1291. augusztus 6.: Árpádkori új okmánytár. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874. (= ÁÜO) X. 33. (Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp., 1923–1987. 3781. sz.).

26 DF 263 594. (Anjou-oklt. XXVII. 168. sz.).

27 Így például az uralkodó 1327-ben Treutel Miklós pozsonyi ispánt a Pozsony várához tartozó conditionariusok földjeinek felkutatásával (Anjou-oklt. XI. 419. sz.), 1328-ban a zalai ispánt a Zala megyei várnépek és várföldek felderítésével (Anjou-oklt. XII. 158. sz.), 1330-ban István pécsi prépostot az országban bárhol fellelhető királyi javak visszavételével bízta meg (Anjou-oklt. XIV. 156. sz.).

28 1329: DL 72 513. (Anjou-oklt. XIII. 479. sz.).

29 Vö. DL 57 321. (Anjou-oklt. XXXI. 116. sz.).

30 Pl. 1345: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz–Ludovicus Crescens Dedek. Strigoniæ, 1924. (= MES III.) 558–562. (Anjou-oklt. XXIX. 203. sz.).

31 Pl. 1350: DL 91 420.

32 Pl. 1348: MES III. 658.; 1357: Sopron szabad királyi város története. I/1. Közli Házi Jenő. Sopron, 1921. 102.

33 Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. I. VI. Kelemen pápa 1342–1352. Összegyűjtötte és feldolgozta dr. Bossányi Árpád. Stephaneum Ny., Bp., 1916. 218.

résére váradi kanonokságot adott.³⁴ Valószínű, hogy 1351-ben, amikor Erzsébet királyné a pápától már a bácsi prépostságot kéri számára, tévesen szerepel királyi kincstartóként a kérvényben, vélhetően még ekkor is a királyné kincstárának öre volt. 1359-ben bizonyos Demeter királyi kincstartó (*magister Demetrius litteratus thesaurarius domini regis*) tűnik fel,³⁵ aki ez évben a királlyal együtt tartott a Szerbia elleni hadjáratra.³⁶ Ez a Demeter *litteratus* nem lehet azonos a pap Marjádi Demeterrel, sokkal inkább a későbbi szerémi, erdélyi, zágrábi püspökkel, majd esztergomi érsekkel, Péter fia Demeterrel azonosítható,³⁷ aki 1359 és 1370 között volt I. Lajos kincstartója.³⁸ Működése idejéből rendelkezünk két olyan oklevéllel, mely közelebb visz a kincstartói feladatok megismeréséhez. 1360. június 21-én I. Lajos vámmentességet adományozott a szebeni polgároknak, amikor azok a király dolgait (*res*) vagy a királynak és a királynénak szánt ajándékokat (*munera*) szállítják a királyi kincstárba (*ad cameram nostram regiam*), illetve amikor onnan visszatérnek. Az oklevél *relatora* Demeter kincstartó (*thesaurarius regie*) volt.³⁹ Más összefüggésben jelenik meg a királyi kincstár 1362-ben, amikor egy pereskedés során az egyik fél arra hivatkozott, hogy a birtokjogaira vonatkozó iratok a királylyal történő csere során a királyi kincstárba (*in camera regali*) kerültek. Bár az oklevél rongált állapotban maradt fenn, mégis szinte bizonyos, hogy az oklevelek felkutatása a kincstárban Demeter *dispensator* és kincstartó feladata volt.⁴⁰ A két oklevélben található királyi *camera* és a *thesaurarius* kapcsolata szembeűnő. A királyi kincstár (*camera*) kezelte az uralkodó „javait”, a neki adott ajándékokat (*munera*), és itt őriztek olyan okleveleket, melyek a király tulajdonába került birtokokra vonatkoztak. Ezek felügyelete és kezelése a kincstartó (*thesaurarius*) feladata volt. Amikor 1355-ben I. Lajos az Esztergom megyei Monyorós birtokot anyjának, Erzsébetnek adományozta minden joggal, ami őt abban illeti, majd az esztergomi káptalan birtokba iktató oklevelét is átírta, az oklevél *relatora* Demeter *litteratus de domo tavernicali* volt.⁴¹ Bizonyosan nem tévedünk, ha Demeter *litteratus* alatt az 1359-ben említett Demeter kincstartót keressük. Ezen időszakban a *domus tavernicalis* és a *domus thesauraria* kifejezéseket szinonim fogalmakként használták,⁴² így Demeter kapcsolata a kincstartósággal már 1359 előtt elképzelhető. Az, hogy már ekkor kincstartó volt, nem bizonyítható, de okkal feltételezhető.

34 A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. II. 1276–1415. Franklin, Bp., 1899. (= VPRO) 132.

35 HO II. 107.; DL 90 431., 90 352., 90 371.

36 Mind a király, mind Demeter oklevele Szalánkeménen kelt.

37 *Wertner Mór*: Adalékok Demeter bíboros érsek életrajzához. Századok 38. (1904) 800–802.

38 *Engel P.*: Archontológia i. m. (3. jz.) I. 52.

39 Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. II. Bearb. Franz Zimmermann–Carl Werner. Köln, 1897. 180.

40 *magister Demetrius dispensator thesaurarius dicti domini nostri regis litteralia instrumenta in camera regali servitiis eorundem dominorum nostrorum regis* – DF 259 211.

41 DL 4531.

42 Vö. DL 7611.

Királyi levéltár (*archyvum nostrum*) már létezett az Árpád-korban is.⁴³ Itt őrizték például III. Béla azon okleveleit, amelyekben a királyi szabad udvarnokokat írták össze 1186-ban,⁴⁴ amint arra IV. Béla külön utalt oklevelében.⁴⁵ Vélhetően itt őrizték a királyi rendelkezéseket is, hiszen máskülönben nem lett volna lehetősége Albericusnak Szerafin esztergomi érsek megbízásából átnéznie azokat, mely esetre Kálmán király I. törvénykönyvének bevezetője utal.⁴⁶ Itt őrizték azt a „Szent István legendát” (*legenda Sancti Regis Stephanis*), melyben I. Lajos tudomása szerint az szerepelt, hogy a karakói vár jobbágyai és népei hol kötelesek lakni, és milyen szabadságokkal bírnak.⁴⁷ Ezt a „legendát” I. Lajos a fehérvári káptalannal kerestette, ami arra utalhat, hogy a királyi levéltár őrzési helye eredetileg Székesfehérvár volt. A káptalan azonban a legendát nem találta, mert I. Károly János örkanonok idejében azt a belső sekrestyéből Visegrádra szállíttatta.⁴⁸ Az örkanonok megjelenése a történetben arra utal, hogy a fehérvári prépostságban az örkanonok feladata volt az egyház levéltára mellett a királyi levéltár őrzése is. János fehérvári örkanonok pedig nem más személy, mint a fentebb már említett János örkanonok, aki 1313 és 1345 között töltötte be a tisztséget, és aki 1327-ben bizonyosan kincstartóként is tevékenykedett. Az oklevelek Visegrádra történő átszállítására az uralkodó Visegrádra költözése után, azaz 1323-ban vagy azt követően kerülhetett sor. A már említett 1362. évi pereskedés során az uralkodó a pert Visegrádra való visszatérése idejére halasztotta el, miközben elrendelte az oklevelek előkeresését a királyi *camerá*ból. Mindez szintén megerősíti, hogy az oklevelek a *camerá*ban, az pedig Visegrádon volt. A visegrádi *camera* épületét egy 1356. évi oklevél említi (*curia camere regalis*) a Szent László kolostorral szemben,⁴⁹ így a magyar városban a Szent György-patak szomszédságában állt.⁵⁰ Az 1356-ban említett visegrádi *camerát* pénzverdeként⁵¹ vagy királyi szálláshelyként szokták értelmezni,⁵² illetve olyan *curiaként*, mely a levéltárnak, a kincstárnak vagy a pénzverdének adott he-

43 1240: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I. Bearb. Hans Wagner. Böhlau, Graz, 1955. (= UB I.) 195.

44 A locsmándi udvarnokokra vonatkozó oklevél ma is olvasható: UB I. 27. A Vas megyei udvarnokok összeírására IV. Béla 1240. évi oklevele hivatkozott: UB I. 195.

45 UB I. 195.

46 *Decreta regni mediaevalis Hungariae*. I. 1000–1301. / *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Ed. János M. Bak–György Bónis–James Ross Sweeney–Andor Csizmadia. Charles Schlaks, Idyllwild (California), 1999. I. 23.

47 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. *Studio et opera Georgii Fejér*. Typ. Univ., Budae, 1829–1844. (= CD) VII/1. 108.

48 CD VII/1. 109.

49 *Mészáros Orsolya*: A késő középkori Visegrád város története és helyrajza. Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum, Visegrád, 2009. 120.

50 Uo. 69.

51 *Buzás Gergely*: A visegrádi királyi palota déli épülettömbjének feltárása. Műemlékvédelmi Szemle 1992. 2. sz. 33–34.; *Csaba Tóth*: Mints of Medieval Visegrád. In: „Quasi liber e pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. / *Studies in honour of András Kubinyi on his seventieth birthday*. Szerk. Kovács Gyöngyi. Bp., 2004. 572.

52 *Mészáros O.*: i. m. (49. jz.) 85–86.: 375. jz.

lyet.⁵³ A fentebb leírtak a levéltár értelmezéshez szolgálhatnak adalékkul. A levéltár később átkerült Visegrádról Budára. I. Lajos halála után Mária királynő és Erzsébet királyné Cudar Péter birtokait elkobozta, a birtokokra vonatkozó oklevelek pedig Budára, a királynői *domus tavernicalis*ba vagy *domus thesaurariába* kerültek,⁵⁴ és később az okleveleket innen Kusalyi Jakcs György kincstartó szolgáltatta ki.⁵⁵ Mindez jól szemlélteti ugyanakkor azt is, hogy a kincstartó az uralkodói tulajdonban lévő vagy abba került birtokokra vonatkozó okleveleket még ebben az időben is felügyelete alatt tartotta. A levéltár királynői tárnoki vagy kincstári házba kerülését az I. Lajos halálát követő zűrzavaros időszak indokolhatta. Azt ellenben nem lehet tudni, hogy a lezárt királyi regisztrumok, melyek vezetése I. Károly alatt indult meg,⁵⁶ szintén a kincstartó felügyelete alá kerültek-e. I. Károly király regisztrumát fia *camerájában* vagy levéltárában (*in camera sua seu conseruatorio*),⁵⁷ míg I. Lajos saját, azaz éppen vezetett regisztrumát a kancellárián (*in nostra cancellaria*) őrizték.⁵⁸ Mária királynő I. Lajos regisztrumát már a királynői tárnoki házban (*in domo nostra tavernicali*) keresteti,⁵⁹ ami valóban arra utal, hogy a lezárt regisztrumok átkerültek a kancelláriáról a királyi levéltárba, mégpedig abba a királynői tárnoki házba, ahonnan Kusalyi Jakcs György kincstartó is oklevelet adott ki. A királyi levéltár örének a kápolnaispánt szokás tekinteni.⁶⁰ E nézet alapja, hogy 1356 és 1364 között a kápolnaispánok több olyan oklevelet is kiadtak, melyekben a királyné kérésére XII. Benedek pápa oklevelét írták át,⁶¹ melyet a királyi levéltárban (*in consevatorio regali*) őriztek.⁶² Az oklevelek egyértelműen utalnak arra, hogy a levéltárban a fentebb már felsorolt iratokon túl is őriztek például pápai okleveleket, a kápolnaispán és a fentebb említett kincstartók szerepe mégis eltérőnek tűnik. A kincstartók nem átírnak okleveleket, hanem azokat az ő őrzésükre bízzák,⁶³ azokat előkeresve jogos birtokosaiknak adják át, azaz az általuk átadott oklevelek a későbbiekben már nem képezik a levéltár részét. Ez a feladat sokkal inkább kötődik a levéltár őréhez, mint egy oklevél felkutatása, majd átírása, hiszen

53 Uo. 98.

54 A *domus tavernicalis* és a *domus thesauraria* szinonimaként szerepel az oklevélben.

55 DL 7611. (Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint. Bp., 1951–2015. [= ZsO] I. 2073. sz. – a regesztában Jakcs György tévesen tárnokmesterként szerepel).

56 Vö. *Szabó Dezső*: Adalékok a királyi könyvek történetéhez. Turul 24. (1906) 85.

57 1355: Zichy III. 110.

58 1373: DL 5211.

59 HO IV. 229.

60 *Hajnik Imre*: A királyi könyvek a vegyes házbeli királyok korszakában. Bp., 1879. 16–17.; *Gárdonyi Albert*: A királyi titkos kancellária eredete és kialakulása Magyarországon. Századok 48. (1914) 187.; *Kumorovitz L. Bernát*: A királyi kápolnaispán oklevéladó működése (A királyi kancellária fejlődése a XIV. és XV. század fordulóján). Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 5. (1942–1943) 461.

61 Vö. *Gárdonyi A.*: i. m. (60. jz.) 187.

62 *in conservatorio regali litterales papales tenoris infrascripti per nos requisiti* – CD IX/2. 697.

63 *ad cuius manus ipsa literalia instrumenta tempore detencionis ipsius Petri Bani ex nostro edicto assignata fuissent* – DL 7653.

a felkutatásnak a célja éppen az oklevél átírása, mely minden esetben a kápolna-ispáni tisztségből fakadóan bírt királyi pecséttel, a középpecséttel történt. Ezt a feladatot ebben az időszakban a kincstartó nem végezhetette volna el, így az eljáró személy megválasztása mögött nem a levéltár vezetőjét szükségszerű keresni.

A kincstartó királynak járó ajándékok (*munera*) kezelésére vonatkozó feladatköre szintén igazolható későbbi adatokkal, így 1414-ben Rozgonyi János főkincstartó Kassa újévi ajándékát,⁶⁴ 1416-ban Körmöcbánya újévi ajándékát veszi át *ad domum thesaurariam*.⁶⁵

A kincstartó személyében még I. Lajos uralkodása alatt változás következik be. Demeter, miután szerémi püspök lett 1364-ben, továbbra is betöltötte a kincstartóságot, sőt erdélyi püspöksége alatt, egészen 1370-ig kimutatható kincstartóként. A következő kincstartó, akit ismerünk, Surdis János szintén egyházi főméltóság, mégpedig váci püspök (1363–1375) volt, aki 1373 és 1375 között viselte e tisztséget.⁶⁶ A piacenzai származású Surdis János többször I. Lajos követeként tevékenykedett Avignonban,⁶⁷ ami jól mutatja szoros kapcsolatát a királlyal. Kincstartósága idején Dalmácia *vicarius generalis* és zárai *comes* is volt.⁶⁸ Tisztségviselése alatt fordult elő először, hogy az ünnepélyes kiállítású királyi oklevelek méltóságsoraiban váci püspöksége mellett kincstartói tisztségét is feltüntették.⁶⁹ Korábban a méltóságsorok nem említették a kincstartót, még akkor sem, amikor Demeter már püspök volt: ő csupán mint püspök szerepelt azokban, kincstartóságára azonban nem utaltak. Ez a változás minden bizonnyal annak tulajdonítható, hogy Surdis János már püspökként lett kincstartó, mert a későbbiekben a kincstartók újra eltűnnek a méltóságsorokból. Igaz, egészen Kápolna Mihály kincstartóságáig (1398–1401) ismét világi személyek töltötték be ezt a hivatalt.

A kincstartói tisztségben 1377-ben jelenik meg az első gazdasági szakember Mezöklaki Zámbó Miklós személyében,⁷⁰ aki 1382-ig bírta a kincstartóságot,⁷¹ miközben trencsényi ispánként (1377–1382) is tevékenykedett,⁷² sőt 1380-ban sóispánként (*comes salium*) is felbukkan.⁷³ Zámbó Miklós korábban a kassai kamara (1367–1372)⁷⁴ és a körmöci kamara (1371–1372)⁷⁵ élén állt kamaraispánként (*comes camare*), később pedig tárnokmester is volt, részben még I. Lajos uralko-

64 ZsO IV. 204. sz.

65 ZsO V. 2166. sz.

66 1373. július 1.: HO VII. 413.; 1375. február 22.: DL 6195.

67 Surdis János személyéhez ld. *Pór Antal*: De Surdis II. János esztergomi érsek. Szent István Társulat, Bp., 1900. (A Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának Felolvasó Üléseiből 65.).

68 CDCr XIV. 470.

69 1373. augusztus 2.: DL 5983.; 1375. február 22.: DL 6195.

70 1377. július 17.: DL 64 096.

71 1382. február 24.: CD IX/5. 567.

72 *Engel P.*: Archontológia i. m. (3. jz.) II. 262.

73 1380. március 18.: DL 27 281.

74 Vö. 1367. november 5.: Zichy III. 340.; 1371. április 3.: DL 39 133.

75 1371. április 3.: DL 39 133.

dása idején (1382–1384,⁷⁶ 1385–1388).⁷⁷ Hivatalviselése alatt időnként főkincstartónak (*supremus thesaurarius*) nevezik,⁷⁸ és Erzsébet királyné végrendeletének végrehajtójaként a *magnificus* címmel említik.⁷⁹ Ez azonban nem a kincstartónak, hanem Zámbó Miklós személyének szólt,⁸⁰ így a *magnificus* címzés megjelenését nem értelmezhetjük a kincstartóság bárói méltósággá alakulásának jeleként.⁸¹ Zámbó idején ugyanakkor a kincstartó új pénzügyi szerepkörben tűnik fel. A Velencével kötött 1381. évi torinói békében Velencét évi 7000 arany fizetésére kötelezték, amit a kincstartó (*thesaurarius*) is átvehetett,⁸² és hogy valóban ez történt, igazolja a nyugtatvány, melyből megtudjuk, hogy az 1381. évi 7000 aranyat a király képviselőjében Zámbó Miklós kincstartó kezéhez fizették.⁸³

Mária királynő kincstartói, a Kusalyi Jakcs család⁸⁴ tagjai voltak: András, György és István. A tisztség megnevezése Zámbó Miklóshoz hasonlóan többször főkincstartó (*supremus/summus thesaurarius*).⁸⁵ Úgy tűnik, először csak András töltötte be a kincstartóságot, mert 1383 januárjában olyan oklevelekben, ahol mindhárman szerepelnek, csak Andrást nevezi a királynő kincstartójának.⁸⁶ Hamarosan, 1383 őszén, már György is felbukkan kincstartóként,⁸⁷ sőt e minőségében oklevelet is ad ki, melyben kifizetésről számol el.⁸⁸ Legkésőbb István jelenik meg kincstartóként: csak 1387-ben és 1389-ben szerepel együtt a három testvér e tisztségben.⁸⁹ András 1390. június 22. előtt meghalt,⁹⁰ vélhetően haláláig viselte a

76 1382. május 2.: CD IX/5. 571.; 1384. október 13.: DF 239 088.

77 1385. október 2.: DL 7086.; 1388. augusztus 5.: DF 263 716.

78 1377. július 17.: DL 64 096.; 1380. január 2.: DL 87 869.; 1382. február 24.: CD IX/5. 567.

79 CD IX/5. 405. A többi öt említő oklevélben magisterként nevezik meg. Az Anjou-korban a magister és *magnificus* megnevezések közötti különbséghez ld. *Csukovits Enikő*: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. Neumann Tibor–Rác György. MTA Történettudományi Intézet–PPKE Bölcsészettudományi Kara, Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* 3.) 37.

80 A tárnokmestersége alatt természetesen a *magnificus* megnevezés újra megjelenik, pl. 1388: DL 87 869.; 1394: DL 7996.

81 1377-től bárói méltóságnak szokás tekinteni. Vö. *Tringli István*: Kincstartó. In: *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc. Akadémiai, Bp., 1994. 352.; *Engel P.*: Archontológia i. m. (3. jz.) I. 52.

82 Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. / *Acta extera Andegavensia*. III. Szerk. Wenzel Gusztáv. MTA, Bp., 1876. (= MDE III.) 437.

83 MDE III. 457.

84 A Kusalyi Jakcs családhoz ld. *Petri Mór*: Szilágy vármegye monográfiája. II. [Bp.,] 1903. 403–439.; *Emődi Tamás*: A kusalyi Jakcsok származása és címeres emlékei. Turul 69. (1996) 57–66.; *Hegyi Géza*: A kusalyi Jakcsok birtokosztálya 1425 körül. Történelmi Szemle 56. (2014) 383–406.

85 1383: DF 254 806.; 1385: HO III. 235.

86 1383. január 1.: DF 254 806.; 1383. január 24.: DL 859.

87 1383. október 28.: DF 233 960.

88 DF 233 960.

89 1387. április 19.: ZsO I. 31. sz.; 1387: HO VII. 423.; 1389. november 30.: DF 254 819.

90 Vö. ZsO I. 1601. sz.

kincstartóságot,⁹¹ György pedig egészen 1391-ig.⁹² György utóbb, 1398 és 1401 között tárnokmester volt.⁹³ Mindeközben György és András a beregi ispánságon is osztozott.⁹⁴ Bár úgy tűnik, hogy György és András 1383 második felétől, majd a három testvér 1387-től közösen töltötte be a kincstartóságot, mégis találunk ez idő alatt olyan okleveleket 1385-ből és 1388-ból, amelyekben ugyan mindhárom testvér szerepel, mégis csak egyiküket, Andrást nevezik kincstartónak.⁹⁵ Ráadásul 1385. május 19-én Mária királynő Györgyöt főkincstartójának (*summus thesaurarius*) nevezi,⁹⁶ ez év decemberében azonban már csak Andrást címzi annak.⁹⁷ Az adatok tehát arra utalnak, hogy a testvérek, legalábbis András és György valóban párhuzamosan – tehát nem egymást váltogatva és csak időnként közösen – töltötték be a kincstartói tiszteket, címzésük pedig minden bizonnyal nem következetes. A Jakcsok tevékenysége során több esetben látjuk, hogy a befolyt adók egy része a kincstartóhoz kerül, aki azokból kifizetéseket hajt végre. Ezek a jövedelmek azonban eredetileg nem a kincstartóhoz tartoztak, hiszen csak királyi rendelkezés után jutnak el hozzájuk, és csak azért, hogy azt tovább is adják. Így 1384-ben Kusalyi Jakcs András kincstartóhoz a hetedadó egy része csak az uralkodó akaratából került,⁹⁸ akkor is azért, hogy azt a királyné sáfárának, aki – talán nem mellékesen – András familiárisa volt (*Ladislao filio Thome, dispensatori domine nostre regine, familiari nostro*), adja át a királynő konyhájára és más kiadásaira,⁹⁹ azaz a kincstartó végső soron a királynői tárnoki házba (*ad domum tauernicalem domine regine*) került bevételt kezelte.¹⁰⁰ Ehhez hasonlóan szintén királyi rendelkezés értelmében került a kincstartóhoz Kassa város királyi *collectája*,¹⁰¹ amit Jakcs András egy másik familiárisa, Hévízi Péter vett át.¹⁰² Ahogy korábban már említettem, a kincstartó ez időben is felügyelte a királyi birtokokra vonatkozó iratokat. Így a Cudar Péter birtokaira vonatkozó oklevelek Budára, a királynéi *domus tavernicalis*-ba, avagy *domus thesauraria*-ba kerültek,¹⁰³ és később az okleveleket innen Kusalyi Jakcs György kincstartó szolgáltatta ki.¹⁰⁴

Az Anjou-kori adatok alapján tehát a kincstartó feladata volt egyrészt az uralkodói birtokokra vonatkozó oklevelek, másrészt a királynak járó ajándékok

91 Utolsó adatunk 1389. január 6-i: DF 254 818.

92 1391. május 11.: ZsO I. 2029. sz.

93 Engel P.: Archontológia i. m. (3. jz.) I. 39.

94 Uo. 110.

95 1385. december 21.: DF 254 809.; 1388. június 15.: ZsO I. 599. sz. Vö. Engel P.: Archontológia i. m. (3. jz.) I. 52.

96 HO III. 235.

97 DF 254 809.

98 Zichy IV. 354.

99 Zichy XII. 49.

100 Zichy IV. 355.

101 CD X/3. 85.

102 Budapesti történetének okleveles emlékei. III. (1382–1439). Összeáll. Kumorovitz L. Bernát. Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 1987. 50. sz.

103 A *domus tavernicalis* és a *domus thesauraria* szinonimaként szerepel az oklevélben.

104 DL 7611. (ZsO I. 2073. sz., a regesztában Jakcs György tévesen tárnokmesterként szerepel).

(*munera*) kezelése. Mind a királyi oklevelek, mind az uralkodót illető ajándék feletti felügyelet arra utal, hogy a kincstartó a mindenkori uralkodó vagyonát őrizte, kérdés persze, hogy mindez azt is jelentette vajon, hogy az uralkodóhoz tartozó jövedelmeket vagy azok egy részét is kezelte. A királyhoz és a *fiscushoz* tartozó jövedelmek megkülönböztetése II. András uralkodása óta szokásban volt. A kincstartóhoz (*ad fiscum pertinentes*) tartozott a szabadok dénára, a *pondus*, a *census* és a *collecta*,¹⁰⁵ melyeket a közadók szedői (*collector publicorum vectigalium*) hajtottak be.¹⁰⁶ A királyt illették meg ellenben a csöböradó, az ököradó és a *tributum*,¹⁰⁷ azaz a természetben szedett jövedelmek.¹⁰⁸ Az élelmiszeradó beszédésére a király és a királynő többször tárnokokat alkalmazott,¹⁰⁹ akik a királyi udvarban, a tárnoki hivatalban (*in officio tauarnicatus*) teljesítettek szolgálatokat.¹¹⁰ A tárnokok élén a tárnokmester állt, így feltételezhetjük, hogy tevékenysége az Árpád-korban mindenképpen kapcsolatba hozható ezekkel a jövedelmekkel. A tárnokok ez irányú feladata az Anjou-korban is megmaradt, felettesük a tárnoknagy lehetett, így közvetlen irányításuk bizonyosan kikerült a tárnokmester alól, de semmiképpen sem a kincstartó alá került, azaz nem ő volt az, aki a természetben befolyt jövedelmeket kezelte. Az Árpád-korban a tárnokmester hatásköre a pénzváltásra és a pénzverésre is kiterjedt már,¹¹¹ és ez a későbbiekben is megfigyelhető.¹¹² A tárnokmester és a kamarák kapcsolata, így a tárnokmester kamarák feletti felügyeleti joga szintén kimutatható az Árpád-kortól kezdődően,¹¹³ az Anjouk alatt pedig már egyértel-

105 1202: *ad fiscum pertinentes, scilicet liberos denarios et pondera* – CD III/1. 319.; 1222: *liberos denarios, vel pondera, seu quemcunque census, ad fiscum pertinentem* – CD III/1. 380.; 1231: *illis exceptis, qui fisco regio in debito censu tenentur* – DRMH I. 36–37.; 1261: *quod nullam collectam nullumque census seu exactionem quovis alio nomine nominatam solvere tenentur regio phisco exigendam, vel comiti camerarum persolvendam, quas ab aliis regnicolis temporibus debitis more solito exhibere consueverunt* – Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban / *Diplomata Aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata*. Kiadja Kondorné Látkóczy Erzsébet. Heves Megyei Levéltár, Eger, 1997. 28. (RA 2123. sz.).

106 Vö. 1222: CD III/1. 380. (RA 378. sz.).

107 1202: *chybriones etiam de eadem villa nobis pertinentes* – CD III/1. 319.

108 Ld. bővebben *Weisz Boglárka*: II. András jövedelmei: régi és új elemek. In: II. András és Székesfehérvár. Szerk. Kern Terézia–Smohay András. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár, 2012. 52–55.

109 1283: CD VII/2. 98.; 1327: CD VIII/3. 218–220.

110 1270: ÁÚO VIII. 299., 306.

111 1244: *Elenchus fontium historiae urbanae*. III/2. Ed. András Kubinyi–Monika Jánosi–Péter E. Kovács–József Köblös–István Tringli. Balassi, Bp., 1997. 40–41.

112 1332: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 3669. 366. p. (Radvánszky család Sajó-Kazai levéltára); 1335: *Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis–Vera Bácskai*. Akadémiai, Bp., 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II.: Fontes 11.; = DRH 1301–1457) 88.; 1336: DRH 1301–1457 91–92.; 1338: DRH 1301–1457 99.; 1342: DRH 1301–1457 113.; 1342: DRH 1301–1457 117.; 1345: DRH 1301–1457 119–120., 122.; 1350: DL 91 420.

113 Vö. *Weisz Boglárka*: A szatmári kamara története a 14. század közepéig. In: Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. Szerk. Szabó Sarolta–C. Tóth Norbert. Nyírbátor, 2012. (Báthori István Múzeum kiadványai 34.) 73–76.

műen igazolható.¹¹⁴ Ennek ellenére, amikor 1323. január 6-án I. Károly bérbe adta a kamarákat és a kivetett fél *fertókat*, az erdélyi káptalannak erről küldött oklevélben azt olvashatjuk, hogy a kamaraispánok az erdélyi káptalan földjén a fél *fertókat* a király által a kamaraispánok kérésére küldött Miklós királyi *dispensator* emberének a jelenlétében szedték be.¹¹⁵ Azt, hogy más esetekben is a *dispensator* emberének tanúsága mellett történt a fél *fertók* beszédése, csak feltételezhetjük, mert a többi, vélhetően hasonlóképp megfogalmazott királyi oklevél nem maradt fenn. Valójában nem tudjuk megmagyarázni, hogy miért nem a tárnokmester embere járt el a kamaraispánokkal együtt, ahogy az később bevett szokás, de feltételezhetjük, hogy mindez talán abból adódott, hogy a bérleti díj sem a tárnokmester által felügyelt jövedelmek közé került ebben az évben. A *dispensator* és a kincstartó kapcsolata több oklevélben is kitapintható, így Demeter 1362-ben kincstartó és *dispensator* egyidejűleg,¹¹⁶ a királyné *dispensatora* pedig Kusalyi Jakcs György kincstartó familiárisa.¹¹⁷ Mindez arra utal, hogy a kincstartó a királyi és királynéi udvar pénzügyeinek ellenőrzését is elláthatta. A tárnokmester szerepe az Árpád-korban a kamarahasznán túl más jellegű adók – mint például a rendkívüli adók, a kiváltságolt népek vagy a városok adója esetében – rejtve marad. Az uralkodó alkalmoszerűen bízta ezen jövedelmek beszédését különböző tisztviselőkre, a kiváltságolt népek és a városok esetén előfordulhatott az is, hogy ők maguk vitték az adót a királyi kincstárba. A kincstárba került jövedelmek felügyeletét akár a tárnokmester is elláthatta, még ha konkrét adattal erre nem is rendelkezünk.

A királyi birtokokra vonatkozó iratokat az Árpád-korban a fehérvári prépostságban őrizték, a feladat a fehérvári örkanonokra hárult, miután azonban I. Károly stabilizálni tudta hatalmát, nagyarányú birtokvisszavétel indult meg. Ennek végrehajtásához azonban szükség volt mindazon iratokra, amelyek a királyi birtokokra vonatkoztak, illetőleg az elkobzott, visszacapott vagy megszerzett birtokok okleveleit is őrizni kellett, és erre vélhetően nem a fehérvári prépostság, hanem a visegrádi királyi központ bizonyult alkalmasnak, idővel pedig minden irat átkerült Fehérvárról Visegrádra. A kincstartó tehát ezt a feladatot a fehérvári örkanonoktól vette át, talán nem véletlen, hanem ezzel áll összefüggésben a kincstartó *thesaurarius*ként való feltűnése, hiszen az egyház *custosait* időnként szintén *thesaurarius*-nak nevezték.¹¹⁸ Volt azonban a fehérvári örkanonoknak egy másik, szintén a királyi méltósághoz kötődő feladata, jelesül a Fehérvárott elhelyezett¹¹⁹ korona őrzése.¹²⁰ A korona utóbb, a levéltárhoz hasonlóan, Visegrádra került, az időpont azonban vitatott. Általában 1323-hoz, a király Visegrádra költözéséhez kapcsol-

114 Vö. 112. jz.

115 AO II. 60.

116 DF 259 211.

117 1384: Zichy XII. 49.

118 1270: magister Miko, thesaurarius ecclesiae Beatae Virginis laurinensis – CD V/1. 44.; 1335: dominus Johannes custos ecclesie nostre sive thesaurarius – DF 237 973.

119 1254: ubi solium regni et corona conservatur – CD IV/2. 231.

120 1198: cuius cure ac sollicitudini ornamenta ac privilegia ipsius ecclesie et diadema etiam regium committuntur – VPRO I. 7.

ják¹²¹ vagy I. Károly,¹²² még inkább I. Lajos nevéhez kötik,¹²³ de az sem kizárható, hogy Zsigmond uralkodása alatt került erre sor.¹²⁴ A királyi korona fehérvári őrzésére a legkésőbbi adatunk 1329-ből származik,¹²⁵ így a koronát csak ezt követően vihették át. Az Anjouk alatt a korona Visegrádon maradt. Hogy őrzése a kincstartó vagy más személy feladata lett volna, ma már nem állapítható meg. Ha arra gondolunk, hogy a kincstartók egyike fehérvári örkanonok volt, felmerülhet, hogy a korona őré e korban a kincstartóban lássuk. A királyné kincstartójának feladatköre talán szintén párhuzamba állítható az uralkodó kincstartójának tevékenységével. Erzsébetnek, I. Lajos anyjának 1380-ban kelt végrendelete nemcsak Zámbó Miklóst, a király kincstartóját, aki a végrendelet egyik végrehajtója volt, hanem a saját kincstartóját, Vasvári Mihályt is említette, mint olyan személyt, aki az anyakirályné ezüstedényeiről és más tárgyairól pontos információkkal bír.¹²⁶ Mindez pedig arra utal, hogy a királyné kincstartója a kincstárban őrzött kincsek, a királynéi vagyion felügyeletét látta el. A király kincstartója szintén betölthetett ilyen szerepet is, bár erre vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk.

Az uralkodót illető jövedelmek közül egyedül a városoktól származó ajándékoknál egyértelmű, hogy annak kezelése a kincstartó feladatköréhez tartozott. Az, hogy a királyi kincstárba befolyó többi jövedelem felett bármiféle joghatósággal rendelkezett volna, nem bizonyítható, ahogy az sem, hogy az általa vélhetően felügyelt kincstár és a királyi *fiscus* azonos lett volna, sőt valószínűbb, hogy ezen időszakban kincstárra és királyi *fiscusra* egymástól különböző intézményekként tekintettek. Arról, hogy az uralkodó rendelkezett saját, a *fiscustól* elkülönült kincstárral, a vizsgált korszakban egyedül II. András korából rendelkezünk adattal. Az

-
- 121 Egyes elképzelések szerint, miután 1310-ben a korona visszakerült Károlyhoz, többé nem Székesfehérvárott őrizték, hanem először Budára került a tárnoki házba, majd később Visegrádra, vö. *Erdélyi László*: Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig. Eggenberger, Bp., 1942. 10. Mások úgy gondolják, hogy 1310-ben Visegrádra vitték a koronát. *Wenzel Gusztáv*: Visegrád egykori fénye és dicsősége. Századok 3. (1868) 397. Zsoldos Attila szerint 1323-tól előbb Visegrádon, utóbb pedig Budán őrizték a koronát. *Zsoldos Attila*: A magyar királyok koronája a történelemben és a nemzeti hagyományban. In: Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig. Szerk. Tóth István György. Osiris, Bp., 2002. 650. Buzás Gergely szerint a visegrádi fellegrádban őrizték vélhetően már 1323 óta. *Buzás Gergely*: Pest megye középkori művészeti emlékei. In: Pest megye monográfiája. I., második rész. A honfoglalástól 1686-ig. Szerk. Zsoldos Attila. Pest Megye Monográfia Közalapítvány, Bp., 2001. 235.
- 122 Bertényi Iván szerint a korona Károly uralkodása alatt Visegrádra került, majd Zsigmond uralma idején Budára, a tárnoki házba vitték. *Bertényi Iván*: A magyar korona története. Kossuth, Bp., 1986. 83.
- 123 *Anton Radvánszky*: Das Amt des Kronhüters in Staatrecht und Geschichte Ungarns. Ungarn-Jahrbuch 4. (1972) 27. Dercsényi Dezső szerint a koronát I. Lajos Székesfehérvárról Budára vitette. *Dercsényi Dezső*: Nagy Lajos és kora. Bp., 1941. (Reprint: Akadémiai, Bp., 1990.) 39. Van azonban olyan vélemény is, mely szerint I. Lajos alatt a korona Székesfehérvárott maradt. *Benda Kálmán–Fügedi Erik*: A magyar korona regénye. Magvető, Bp., 1979. 50.
- 124 *Iván László*: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrádi Mátyás Király Múzeum, Visegrád, 2004. 120.
- 125 ubi solium et corona regni conservatur – DL 7345.
- 126 DL 6692.

uralkodó különös kincstárából (*de camera speciali*) harmadik feleségének, Beatrice-nek ezer márkát ígért, vagy annyit, amennyivel együtt a királyné jövedelmei elérik az ezer márkát.¹²⁷ Ez a *camera* sem a korábbi, sem a későbbi forrásokban nem bukkan elő, létezésében azonban nem kételkedhetünk.

A kincstartó feladatköre nem volt gazdaságirányítói szerep, ezért a kincstartóság nem is vált bárói méltósággá ez időben – ezzel magyarázható, hogy a kincstartó a méltóságsorokból is kimaradt –, de mindenképpen bizalmi tisztség volt. Azt azonban, hogy a kincstartó kezdetben a tárnokmester alárendeltje lett volna,¹²⁸ semmi sem igazolja, és valójában semmi sem tette szükségessé. Az, amit a tárnokmester az Anjouk alatt elveszített korábbi gazdasági szerepéből, a tárnokok, így a királyi birtokok feletti felügyelet, az onnan befolyt jövedelmek kezelése lehetett. A királyi birtokok felügyeletében a kincstartóhoz csak az adminisztratív teendők kerültek.

BOGLÁRKA WEISZ

WHO WAS THE FIRST TREASURER? THE HISTORY OF THE TREASURER'S OFFICE IN THE 14TH-CENTURY

The first incumbent of the treasurer's office in the Kingdom of Hungary, which appeared in the 14th century, is generally regarded by the relevant scholarship to have been Pál Magyar, whom king Charles I called his treasurer (*thesaurarius noster*) for the first time in 1340. The emergence of the treasurer's office itself has traditionally been explained by an increase in the competences of the *magister tavarnicorum*, which would have made it necessary to create another office to which the financial functions previously performed by the former could be delegated. Others, on the other hand, opine that the treasurer's office only appeared during the reign of Louis I.

In fact, treasurers connected to the king (*thesaurarius*) appear from the 1320s in the charters. On the basis of information from the Angevin period, it is clear that the basic functions of the treasurers consisted in the administration of charters regarding the royal estates and of the gifts (*munera*) due to the ruler. Both functions suggest that the treasurer supervised the personal wealth of the king, and probably guarded the precious objects kept in the royal treasury, while also exerting control over the financial affairs of the court. The function of supervising the royal archives was taken by the treasurer from the *custos* of Fehérvár. As the competences of the treasurer did not involve the direction of economic policies, the office did not become a baronial dignity – and was consequently omitted from the series dignitatum of royal charters –, but it was nonetheless a confidential position. What the *magister tavarnicorum* seems indeed to have lost under the Angevins from his former economic role must have been the supervision over the *tárnoks*, and thus the royal estates, a function which was transferred to the so-called *maior tavarnicorum*. It was the administrative part in the government of the royal estates which were assumed by the treasurer.

127 1234: CD III/2. 376–377.

128 *Hóman B.*: i. m. (1. jz.) 251.

CONTENTS

STUDIES

Boglárka Weisz: Who Was the First Treasurer? The History of the Treasurer's Office in the 14th-Century	527
Veronika Tóth-Barbalics: The Presidents and Vice-presidents of the Upper House during the Dual Monarchy (1867–1918)	541
Barna Ábrahám: Slovak Press and Government Press Policy in the Years of the Great War	565
Zsuzsanna Varga: Land Reforms in Central and Eastern Europe after World War II	583

WORKSHOP

Dániel Bácsatyai: Legal Education, Historiography and Chancellery in 14th-Century Hungary	607
András Vadas: Questions of the Terminology and Meaning of the Term <i>locus molendini</i> in the Middle Ages	619
Orsolya Manhercz: Re-acting the Trauma of 1848–1849 during the Imperial Visit of 1852	649

REVIEW ARTICLE	663
----------------	-----

OEUVRE	671
--------	-----

E számunk szerzői

ÁBRAHÁM BARNÁ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BÁCSATYAI DÁNIEL PhD-jelölt (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) • KRÁSZ LILLA PhD, egy. adjunktus (ELTE) • MANHERCZ ORSOLYA PhD, egy. adjunktus (ELTE) • TÓTH-BARBALICS VERONIKA főosztályvezető (Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár) • VADAS ANDRÁS PhD, egy. tanársegéd (ELTE), PhD-jelölt (Közép-európai Egyetem) • VAJNÁGI MÁRTA PhD, egy. adjunktus (ELTE) • VARGA ZSUZSANNA, az MTA doktora, egy. docens (ELTE) • WEISZ BOGLÁRKA PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható